

Bertha Zoltán

„...meggyötörten is gyönyörű”

Kányádi Sándor világa

A 2009. esztendő májusában ünnepelte nyolcvanadik születésnapját a kárpát-medencei magyarság talán legnépszerűbb költője, Kányádi Sándor — s vele a versszerető nagyközönség. Felemelő hangulatban, több száz érdeklődő körében zajlott az a köszöntő ünnepség is, amelyet Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendeztek 2009. április 20-án, s ahol a neves művésztársak, irodalmárok laudációitól kísérvé átadták a költőnek többek között a róla készült reprezentatív kötetet: a „*meggyötörten is gyönyörű*” — *Képek és tények Kányádi Sándor életéből* című impozáns albumot. A színes élet- és pályarajzot, hasznos, eligazító bibliográfiákat, sok-sok beszélgetés- és vallomásrészletet, fényképek százait tartalmazó könyvet Pécsi Györgyi írta-szerkesztette, s a Helikon Kiadó jelentette meg. („Hommage à Kányádi Sándor — állhatna a cím helyén/után, hiszen az életmű méltó elismerése a díszkiadvány”; és „kiemelkedik a monográfiák sorából: paradox módon tárgyilagosságában ünnepélyesebb, és kivitelezésében, képi anyagának gazdagsága révén is külön figyelmet érdemel” — szögezi le róla Pieldner Judit /*Székegyföld*, 2010/3./.) A címbe emelt idézet egyébként az *Előhang*ból való, amely a magyar költészet egyik legszebb hitvallása a szülőföldi ragaszkodásról: „szavak kapaszkodnak szavak / véremmel rokon a patak / szívemben csörgedez csobog / télen hogy védjem befagyok (...) tavaszok nyarak őszeim / maradéka-im s őseim / vannak vidékek viselem / akár a bőrt a testemen / meggyötörten is gyönyörű / tájak ahol a keserű / számban édessé ízesül / vannak vidékek legbelül”. A megható pillanatokat a jubileumi események mellett azután tovább szaporították az írásbeli megnyilatkozások — hiszen számos folyóirat is köszöntötte a költőt, Erdélytől Budapestig, a szűkebb szülőhazától az egyetemes magyar irodalom legtágabb övezeteiig. A *Hitel*, *Székegyföld*, *Magyar Napló* és más lapok összeállításainak mindmégannyi megszólalója és megszólaltatottja kortárs irodalmunk klasszikus életműveként értékeli Kányádi Sándor teljesítményét; „Kányádi Sándor költői meg líratechnikai programja mögött a magyar költészet s a világlíra egyik legszebb poézisében gyönyörködhetünk” — szögezi le köztük a világkép- és stíuselemzést a recepciótörténeti számvetéssel együtt remekbe szabott tömörséggel elvégző Cs. Nagy Ibolya (*Helikon*, 2009/9.). A születésnapon a nagyváradi Partium Író-tábor díjával is kitüntetett alkotót köszöntve Ködöböcz Gábor úgy fogalmaz, hogy „személyesség és egyetemesség, tradíció és modernség szintézisére ügyelve hozza létre korszakos jelentőségű életművét” (*Agria*, 2009/2.); Ekler Andrea szerint „eltávolít a szűk provinciától, hogy egyetemességének ontológiai sú-

---

---

lyát megtapasztalva, visszatérhessen a pillanathoz, a gyökerekhez” (*Bárka*, 2009/2.), s Pomogáts Béla pedig szintén azt állítja, hogy e „költészet nagy ereje ugyanis talán éppen abban rejlik, hogy leginkább tragikus szólama sem a mélységbe taszít, inkább felemel” (*Nyelvünk és Kultúránk*, 2009/2.).

Hozzá kell tennünk, hogy Ködöböcz Gábor (2002), Pécsi Györgyi (2003), Murvai Olga (2005) monografikus értelmezései, valamint a Márkus Béla szerkesztette *Tanulmányok Kányádi Sándorról* kötet (2004) után Vörös Lászlónak a Tiszatáj Könyvek sorozatban kiadott posztumusz Kányádi-könyve (*Kányádi Sándor — Egy monográfia töredékei*) ugyancsak 2009-ben gyarapította a szakirodalmi anyagot. Valamint, hogy a Helikon Kiadónál 2007-ben indult, Tarján Tamás szerkesztette új életműsorozat folyama az *Egyberostált versek és műfordítások* három kötetének (*Tűnődés csillagok alatt*, 2007; *Isten háta mögött*, 2008; *Éjfél utáni nyelv*, 2009), illetve a drámai műveknek (*Ünnepek háza*, 2010) a megjelentetéséig jutott már el. (Nem beszélve most a különféle újabb versválogatások, vagy a gyerekversek sokaságáról.)

De meg kell emlékeznünk minden ünnepelés között a legmegrendítőbb mozzanatról is. A másnapi Kányádi-köszöntésre készülő Lászlóffy Aladár, miután megírta felzaklatón elbűvölő versét, aznap este (április 19-én) tragikus váratlansággal elhunyt. A születésnap öröme és a rettentő fájdalom egyszerre hatotta át egész irodalmi életünket. A *Kányádi-nap* című Lászlóffy-vers pedig, amely tehát szerzője szájából már nem hangozhatott el, s a *Helikon* 2009/9. számában látott napvilágot, így szól: „Ma egész nap csak rád gondolhatok. / Mi mindent gyűjt köréd a te napod! / Szabályok, küllők, Küküllők, Szamos... / Most Duna-partod tengerpartja mos. // Megvénülsz te is, márványtengeres / szikár, szigorú lesz, mint Mikes, / s lesznek vidékek, ahol összeáll / egy szülőhelyet megáldó szabály. // Vannak vidékek, mint a te falud, / hol madár-tan és szabály elaludt, / a golya nem, őt más szabály vigyázta / és uszította minden székely házra. // Ellopták tőled Kolozsvárt? Talán / jóvátette a dolgok hajnalán / a szülőföldre bízott nagy kaland. / Így költött kicsi kányát Nagyalamb.”

*

„Tekintete: tiszta, inkább szelídnek, békésnek mondható. De hegyi tóra emlékeztető szeme sarkában az öröm mellett a nyugtalanság, a konokság ráncai jelzik: szemmel tartja a világot, a pásztortüzek füstjét és az atombombáét egyaránt.” Az erdélyi magyar költészet egészéről vallja ezt Kányádi Sándor, de a sugallatos jelképiségével együtt pontos és lényeglátó jellemzésbe mintha az önarcképét is belejuttatja volna. Mert ő, a kortárs erdélyi és egyetemes magyar líra kiemelkedő mestere, írói-emberi habitusában és életművében csakugyan szinte megtestesíti ezeket a jellegzetességeket. Azokat a szemléleti vonásokat hordozva, amelyek a kisebbségi helyzetbe taszított nemzetrészsorsos öntudatát és keserű léttapasztalatokkal teli önértelmezését az embersors és a mindenség univerzális horizontja felé tágitják: az erdélyiséget (Áprily Lajos érzékletesen szép kifejezése szerint) „világfigyelő tetővé” emelik. A varázslatos transzszilván tájakon kiteljesedett archaikus és történelmi értékanyagok emberi mélységeit és szellemi magas-

latait, a sajátos közösségiség, a „provincia” összes gondját-kínját és kultúrateremtő azonosságjegyét vállalva — messze távol bármiféle „szem-határszűkítő provincializmustól”. És a különleges értékbirodalom minőségmegtartó erejével figyelmeztetve a méltó humán létezését bárhol és bármikor fenyegető, sértő veszedelemekre.

Kányádi Sándor ma az egész magyar nyelvterületen, a legszélesebb olvasóközönség körében (de idegen nyelvekre fordított verseinek nagy számú kötete révén sok más országban) is kétségtelenül az egyik legközismertebb, legnépszerűbb, kivételesen szeretett és klasszikusként megbecsült alakja irodalmunknak. Lírája olyan vallomásos sorsköltészetként is értékelhető, amelyben a személyiség élményi, hangulati változásai katarikus erővel sűrítik magukba és sugározzák át a karakteres székelyföldi, erdélyi és romániai (és általában az elszakított) magyar kisebbségi, sőt a teljes kárpát-hazai és összmagyar nemzeti közösségi-históriai életérzések legmeghatározóbb fajtáit. Amely a kollektív lelki- és önismeret lenyűgözően gazdag tárházát felépítve ébreszt rá identitásunk alapvető érvénytartalmaira — szuverén esztétikai világmépének felkavaró mélységperspektíváin keresztül. Feltárva és teremtő poézisba foglalva mindazt, amit ez a nép megélni, megszenvedni és elviselni kényszerült megpróbáltatásai során, az utóbbi fél évszázad korvalóságában. Krónikási és konfesszionális hitelesség egyesül Kányádi verseiben, midőn az egyéniség szubjektív érzelemszféráiban és morális-gondolati üzeneteiben megrendítő szuggesztivitással szólal meg a közös sorstudat — az azonosulásban megnyilatkozó képvisélet, vagy a helyzetkritikai rámutatásban kifejeződő küldetés hangja.

Az udvarhelyszéki, református többségű — s a felekezetek és népek közötti testvériességre példát adó — Nagyalambfalván, székely földműves gazdálkodó családban született a költő 1929. május 10-én. Háborút megjárt édesapja igazi írástudó, könyvtisztelő ember, akiről riportszociográfusok is megemlékeznek. Kányádi Miklósnál a tisztesség szinonimája a munka, de egyúttal a „könyv az ő istene, az értelem” — írja róla Cseke Péter, felidézve néhányat bölcs mondásai-ból: „olyan a ház könyvek nélkül, mint az ember lélek nélkül”; „olyan erő lakozik az énekhangban, hogy az a legnagyobb kétségbeesés és nyomorúság közepette is a szívérvány hátára emelhet bennünket”. Nem csoda, ha fia később, a XXI. század elején kedélyes komolysággal és mélyértelműséggel így nyilatkozhatott: „A múlt században, meggyőződésem, hogy Magyarország — a ’haza a magasban’, ahogyan Illyés Gyula fogalmazta — Bartók Béla volt, Kodály Zoltán volt, Kós Károly és Márton Áron püspök volt, és édesapám volt!” Akinek a számára tehát a szülői háttér, a Küküllők, a Nyikó, az Olt, a Maros, a Hargita övezte belső-erdélyi tájhaza, a nehéz falusi élet és a paraszti világ szilárd erkölcsi értékrendje mind-mind olyan tiszta bensőségérzetet, útmutató biztosságot és biztatást nyújtott, amely elkötelező hatásával nem csak megalapozta, de végig is kísérte létszemléletének alakulását. („Becsületből akit innen / tarisznyáltak, azt egykönnyen // nem fogja az élet piszka, / mert itt még a sár is tiszta” — stilizálja-kristályosítja az otthonos emberség őseredeti követelményét megejtően termé-

szetes-üde életigazsággá; máshol pedig a dolgos, egyszerűségében is fölemelő együvértartozás lélekmelegéről fogalmazza: „Az a környezet, amelyből származom, önmagában is közösségi gondokat felvállaló mikrotársadalom volt, tehát már eleve, a szülői házból magammal hoztam ezt a közösségi, közteherviselési gondokból való részesedést. Az én gyermekkoromban még élt a székely közbirtokosság, élt és mind a mai napig él a kaláka is, az egymáson segítség sajátos formája... hát nálunk senki nem épített egyedül házat.” — Iskoláit szülőfalujában, majd (megszüntetésükig) a székelyudvarhelyi református kollégiumban, illetve a római katolikus főgimnáziumban végezte, ipari líceumban érettségizett, azután Kolozsváron fél évig a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolára járt, majd a Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar szakos tanári diplomát. Különbféle szerkesztőségi munkákat (*Irodalmi Almanach*, *Utunk*, *Dolgozó Nő*) követően az utóbbi időszak talán legkiválóbb gyermekirodalmi lapjának, a magasrendű, minőségi anyanyelvőrzésben missziót betöltő kolozsvári *Napsugár*nak lett belső munkatársa, 1960-tól három évtizedre, nyugdíjazásáig.

Kányádi Sándor indulása a második világháború után fellépő erdélyi írógeneráció friss lendületéhez kapcsolódott, nemkülönben a társadalmi reménysek és bizakodások keltette derűs és energikus hanghordozáshoz. Sütő András, Székely János, Szabó Gyula, Fodor Sándor, Beke György, Páskándi Géza és mások nemzedéktársaként az ő megszólalását is az egyéni és közösségi létesélyekbe, a szociális és nemzeti méltányosság lehetőségeibe vetett harmonikus hit és életkedv, a kitárulkozó és értéktelített vitalizmus intonációja irányította. Első köteteiben (*Virágzik a cseresznyefa*, 1955; *Sirálytánc*, 1957; *Harmat a csillagon*, 1964) a népi környezetet a Petőfi—Arany-hagyományból táplálkozó érzékletes-erőteljes lírai realizmus meg az illyési leíró konkrét tárgyiasság szemléletmódjával élénkíti élénk, s a könnyed népdalszerűséget a természetesség bája, a valóságközeli érzelmek megihittsége, a gyökeres hovatarozástudat, a kötődésélmény, az öntanúsító hűség elemi öröme lengi át. Az ütemhangsúlyosan ritmikus, rímes-dallamos versmenet lágy hajladozását, az egyszerre megragadó naivitást és árnyalt vallomásosságot sugárzó versbeszéd modalitását az elfogulatlan várakozás, a mesterkéletlen ragaszkodás, a hamisítatlan, genuin szülőföldszeretet átítató légköre övezi. A természet-, táj- és életképi, zsáneres megjelenítésekben, kisportrékban, idillekben, friss, üde helyzet- és hangulatrajzokban, anekdotikus-humoros eseményábrázolásokban, mesei vagy balladás történetelbeszélésekben a látványfestés érzékenysége és szemléletessége kezdettől kiterjed a gondolat, a mondandó transzparens tónusaira is, de aztán a dalforma a láttatás közvetlenségétől még inkább az átvitt, megrétegezett jelentésképzés felé mozdul, s fokozatosan a hangnem is egyre borúsabbá, tűnődőbbé, komorabbá: poétikai értelemben egyre elégikusabbá válik. A metaforikus, allegorikus, szimbolikus képi sűrítés a plasztikusan valószerű lírai szituációk intellektuális és esztétikai súlyát rendre megnöveli, azokat távlatos asszociációkkal dúsítja, jelentéssokszorozó képzettartalmakkal gazdagítja.

A hatvanas-hetvenes évek újabb verseskönyveinek (*Kikapcsolódás*, 1966; *Függőleges lovak*, 1968; *Fától fáig*, 1970; *Szjirkület*, 1978; *Fekete-piros versek*, 1979) nyelvezetében előtérbe kerülnek a modern szövegalkotó eljárások, a markáns (a központosítást elhagyó, enjambement-okat kigyóztató) szabadvers-technikák, az idő- és térfelfogás dimenziói kitágulnak, a nagyszabású kompozíciók szövetébe intertextuális utalások, vendégszövegek, széles kulturális és történelmi jelentésmezőket bekapcsoló szövegbetétek épülnek. Kibontakozik az avantgarde jellegű mozaikos montázsvers, a szimfonikus (polifonikus) zenei struktúrájú költemény — s az összetett nyelvi alakzatok vibráló feszültségében drámai küzdelemversek, látomásos példázatversek és végső egzisztenciális kérdéseket faggató gondolati-filozofikus poémák keletkeznek. Ilyen például a *Fától fáig*. Benne a folklorisztikus atmoszférát árasztó eseménysor mitológikus és bölcséleti hold-udvarú jelenéssé lényegül. Az esteledő erdőben elcsatangolt, elveszett lovait kereső kisfiú, akinek ijedelmes felbolydultságát, szorongató riadalmát a tudatmélyi vízióktól a játékos gyermekmondókákig minden olyannyira reveláló lélektaniséggel vetíti elénk, mintegy a létértelem-keresés őstoposzáját személyesíti meg; s mint ilyen hiposztatikus vagy archetipikus példa-jelenség a kilátástalansággal, a körülmények mindennemű romlásával szemben is a botladozó továbbhaladást választja, vagyis az egyszerű lemondás, önfeladás — a semmi, a nemlét nyugalma — helyett az életelvű, az elementáris életösztönből fakadó küzdelem-folytatást. S ez az ösztökélő erő meghaladja, legyőzi az egzisztencialista okoskodás logikailag indokolható következtetéseit is (amelyek az öngyilkos „hurokhimbálás” reménytelenségét nyomatékosítják), engedelmeskedve (az esélytelenség belátása ellenére, valami abszurd „sziszüphoszi” méltósággal, „heroikus pesszimizmussal”) a nem racionális túlélés és megmaradás parancsának — miképpen a madáchi végszituációban is a hideg értelemmel szembeszegülő, egyszerre tudatalatti-ösztöni és tudatfölötti-transzcendentális ősbizalom. És hasonló megtisztító-eszméltető balladisztikus katarziszban, misztériumban részesítenek azok a mezősegi, (fekete és piros színű népviseletbe öltözött) széki cselédnányok is, akik az ősi népkultúra, a néptánc, a rituális szokásrendszer fenséges folyamatosságát biztosítják — szülőfalujuktól elszakadva, zene és énekszó nélkül, a nagyváros (Kolozsvár) betonjárdáján is táncra perdülve (*Fekete-piros*). A mégis-kitartás, a csendes helytállás, a rendületlen identitásőrzés hétköznapi apoteózisát igazolják ezek a magatartásformák, élet és halál, gyász és szerelem, „Koporsó és Megváltó-jászol” összeérő végletei között — az egyre könyörtelenebbül ember- és magyarellenes közegben, a hetvenes-nyolcvanas évek fojtogató és az elviselhetetlenségig, tűrhetetlenségig fajuló romániai nacionál-kommunista diktatúrájában.

Az erdélyi magyarság állandósuló sorsnyomorúsága a kettős (az egyszerre emberitársadalmi és etnikai-nemzetiségi) elnyomatás és kiszolgáltatottság kataklizmáiban: maga a szenvedés pokla volt. A totalitarizmus sovén kisebbséggyűlölő paranoiája a mindenpercnyi megfélemlítés iszonyatával sújtott milliókat. A terror, az üldöztetés, a rettegés légköre uralkodott el, félni kellett a valóságos fizikai nyomortól, éhezéstől, a hatalmi erőszakszervezetektől, szokásossá vált a besúgás, a feljelentés, a házkutatás, a

megfigyelés, a házi őrizet, a telefonlehallgatás, az útlevelemegvonás, az államhatósági kihallgatás és kínvallatás, egyre dühödtebben folytatódott a történelmi magyar települések, városok betelepítési-beolvasztó politikával való elrománosítása, az identitásvesztő asszimiláció felgyorsítása a drasztikus homogenizációval, a történelemhamisítással, a történelmi múlt emlékei elleni hadjárattal. Fokozódott a kisebbségi magyar kultúra intézményeinek (iskolák, egyházak, művelődési szervezetek, kiadványok) erőszakos elszorítása vagy szétverése, a magyar anyanyelvűség visszaszorítása, elszórványosítása, „elcsángósítása”. Vagyis a pusztító jogfosztottság és kisémmizettség, a fullasztó szabadsághiány és megaláztatás (Tótkés László szavával: az „etnikai tisztogatás”, Sütő András / a „siculicidium”, a „székelyöldöklés” mintájára képzett / kategóriájával: a „hungarocídium”) az élet minden területén. El egészen a tömeges külföldre menekülés kényszeréig, a magyarság lélekszámának rohamos csökkenéséig, s a gyalázatos teljhatalmi zsarnokság eszelős tombolásáig: a nyolcvanas évek végén a falurombolás megkezdéséig. S ebben az évtizedben Kányádi Sándor sem publikálhatott már a saját szülőföldjén, s — tiltakozása ellenére — meghívásos külföldi utazásait is gátolták.

A kínzó szorongattatás összes gyötrelmes stációjával szembenező, nyelv- és nemzetföltő, a metafizikai szubsztancialitással bíró nyelviséget védő (mint Noé bárkájába, az utolsó tájszót is behordani, s így átmenteni kívánó) költő az elégi-kus-rezignált számvetés, a dokumentatív-tényrögzítő lírai beszámoló, a létösszegző panaszdal, históriás és siratóének számtalan műfajtipusában örökítette meg a kétségbeesés tébolyító végső lélekállapotait. Hogy „vagyunk amíg / lenni hagynak”, s hogy „én vagyok a fehér néger / nem a bőröm nyelvem néger”. Megrendítő helyzetképek „dokumentarista” sorozatában idézi fel a „nyelvben bujdosás” kálváriáját, az omladozó templomok, fölszántásra ítélt temetők, korhadó falú öreg iskolák láttán felfakadó fájdalmat („isten csodája hogy vagyunk”), az önemésztő, önmegszégyenítő, méltóságtépázó kisémbéri rémület szüntelenül ismétlődő pillanatait. Személyes és történelmi élménymotívumok, emlékmozzanatok, reflexiók hatalmas ívű kompozícióba ötvöződő szintézise a *Halottak napja Bécsben*, ez a Mozart *Rekviemjének* zenei szerkezetével is összevethető alkotás, amely a Nagy László-i, Juhász Ferenc-i vagy Szilágyi Domokos-i „hosszúvers”, „hosszú ének” egyfajta modern egyéni poétikai változataként szintén az archaikus népművészet, népköltészet és népi erkölcsi tradíció mélységeit forrasztja szervesen össze a magaskultúra, a magasművészet európai értékminőségeivel: mintegy a „bartóki modell”, „bartóki szintézis” új példajaként, megvalósulásaként. Murvai Olga pontos szakkifejezésével, szakszerűen találó terminológiájával: „vers-rekviem”, „fátumos hosszúvers” ez. Fohász, könyörgés, önmegszólító belső monológ, személytelen, „konkrétista” tárgyiasság, kollektív ima, regölelésrészlet és -parafrazis, ősrituálé-reminiszcenciák (a vízen úszó koporsó — a vízre temetkezés — látomásában), mitikus és szakrális vonatkozások („mise és mese”), meditatív-kontemplatív gondolatfutamok sokféle árnyalata fonódik össze ebben a hallatlanul összetett — ismétlések, fokozások, kontrapunk-

---

---

tok, intarziák stílus-alakzatainak sokaságából konstruálódó — rapszodiás szövegegyüttesben, amely egyszersmind valamifajta kortárs *Szózat*-variációként is értelmezhető. Mert, miként Vörösmartynál, a kétségek mardosta, aggodalmas lét-filozófiai töprengés itt sem kerülheti ki a közösségi pusztulás, a nemzethalál rémét. A Kárpátok karéjozta szülőháza legkeletibb szegélyén sínylődő, elhagyatott csángóvidéktől a kivándorlás, az emigráció legnyugatibb célpontjáig ívelő tekintet a felőrlődést konstatálja, a megmaradás zsugorodó reménységébe a végsőkéig kapaszkodva: „szóródik folyton porlódik / él pedig folyton porlódik / szabófalvától san franciscóig”. A szelíd esdeklés égi meghallgatását vágyva („hogy ne kéne nyelvünk / féltünkben lenyelnünk / s önnön szégyenünkre”), s őrizgetve a hitet „a feltámadásra / vagy valami ahhoz hasonlóra” — még ha az csupán a világegyetem egyetlen megmaradt hidrogénatomból való reprodukálásának a természettudományos-kozmológiai esélye is. — E költemény „a nemzetiségi és diaszpóra-létforma történelmi, illetve metafizikai tapasztalataival vet számot, a haláltánc látomásaival, profetikus vízióival feldúsítva, mindvégig egyetemes érvénnyel és kozmikussá tágitott horizonttal” — írja a Kányádi-lírárt elemző portrékönyvében Ködöböcz Gábor. — A Nagyvárad szőnyegbombázását, a második világháborús kivégzési vezényszavakat, a csángó nyomorúságot felidéző képi motívumokat és a többi „én ott a bécsi utcán szedtem össze, meg magamban találtam, az emlékezetemben, amely egy kicsi részben a nemzet emlékezete is” — vallja maga a költő is.

S aztán megint a poétikai formák gazdag, virtuóz változatossága, újabbnál újabb egyénített esztétikai alakzatok sora hoz hírt a tragédia, a katasztrófa sejtelméről és bekövetkezéséről — a szonettől a haikuig, a „dísztelen daltól” és „dilidaltól” a „körömersig”, a „románctól” a „bagatellig”, a búsongó szegénylegény-nótától avagy a villonias balladától a modernizált epigrammáig, a baljóslatú mesétől a groteszk fabuláig (és végeláthatatlanul tovább: a rege, a rondó, a táncszó, a kurucdal, a „hattyúdál”, a dojna, a dramatizált vers, a kuplé, a gázel, az „apokrif ének”, a fohászos ima, a passió megannyi fajtájáig). Fölerősödik a litániaszerű panaszvers, a biblikus lamentáció, a jeremiászerű, zsoltairos, zsolozsmázó ének kántáló hanglejtése, a fájdalomosan profetikus, prédikátori, vándorénekesi, krónikás énekmondói figyelmeztetés és tudósítás intonációja. Különös módon összevegyülve az ellenpontoszó irónia és ön-irónia, a kesernyés-gunyoros alulstilizálás és önlefokozás hangütéseivel, az olykor az akadozó lélegzetvételhez igazodó mondathajlításos, nyelv- és szójátékos, fekete humorral tréfálkozó-viccelődő, a töredezettség és a „depoetizáló” kiszólások révén többértelműsített, élőbeszédszerű előadásmód hatásjegyeivel. A magyar irodalomtörténet egyik legkeserűbb verseskönyve a *Sörény és koponya* (1989), amelyben a tragikum végzettségét csak fokozza a szakadatlan megaláztatást átélő, sorsvállaló írástudó önmagára is irányított profán dezillúziója, aki önnön költészetét is önreflexív szkepszissel illeti, relativizáló (akár „dekonstruktívna” is nevezhető) rezignációval szemléli. Az így megrétegzett, sokszólamú, képzettársításos beszédmód alapérzülete azonban továbbra is a tartós döbbenet, amely fátumos történéseket, kárhozatos,

megsemmisítő végállapotokat, lét-nemlét határszituációkat jelez és láttelez — omló belső és külső tájak vers-szociográfiáiban („vannak vidékek”), a rezervátumosan lealacsonyított, kiszolgáltatott indián lét sorspárhuzamaiban, önszemléleti sorsmetaforáiban, vagy a halott író-, költő-elődöket szóló invokációkban. Külön szférája a poeta doctus lírájának a portréversek köre. Egy egész magyar és transzszilván kultúrtörténeti univerzum boltozódik föl ezekben a példaidézést, önmegegerősítést, szövetségkeresést és -kötést szolgáló, klasszicizáló veretességet tanúsító művekben. A lelki-szellemi és erkölcsi identitás-felmutatás talán legszebb és legszentebb momentumai, amikor örök-aktuális tanításával élénk elevenedik a nagy etikai, szellemi mintaadó serege: Szenczi Molnár Albert és Apáczai Csere János, Misztótfalusi Kis Miklós és Mikes Kelemen, Gábor Áron, Petőfi Sándor és Kossuth Lajos, Ady Endre, Kós Károly és Tamási Áron, zsögödi Nagy Imre és Jékely Zoltán, Illyés Gyula és Kacsó Sándor, Gy. Szabó Béla és Szabédi László — s még mennyien! Együtt persze az egyszerű falusi öregekkel, apákkal és anyákkal, háborúkban, szegénységben megkínzott parasztemberekkel, vagy szabadságharcos, szilaj székely legényekkel, hargitai pásztorokkal — s a házsongárdi temetőbe költözöttekkel. A tájak — hegyek, havasok, erdők, folyók — a „genius loci” ölelésében különböző kultúrák is találkoznak, s a költő hitvallást tesz az őszinte testvériség eszméje mellett, amikor román értelmiségi barátaihoz fűződő viszonyát foglalja versbe, amikor kiterjedt műfordítói munkásságot folytat — többek között — a szomszédos népek modern irodalmának, illetve az együttélő kisépek (erdélyi szász, máramarosi jiddis) népköltészetének körében is. (A műfordítások első, teljességre törekvő gyűjteménye: *Csípkebokor az alkonyatban* /1999/.)

Kányádi Sándor mindenkor és minden körülmények között az emberiség és az emberi kulturális önvédelem szavát hallatja. Őrá is áll, amit maga definiált az erdélyi líra alapvonásaként: a „potenciális szimbolizmus”, a „bányalégszerűen” lappangó zord sejtelmesség. Kritikusai szerint „a gondolathoz mért maximális tömörség és tisztaság” értékeivel (Székely János) a „megmaradás fájdalmasan szép példázatait” írja (Cs. Gyimesi Éva), a „sajátosság méltóságát” fejezi ki (Czine Mihály), „balladás” „történelmi tragédiát” sugall (Kántor Lajos) — „romlatlan magyar beszéddallammal” (Katona Ádám); „parabolaversei” a „helytállás biblikus énekei”, hasonlatosak a „félrevert harangok” hangjához (Görömbei András), „drámai feszültséggel” „magát a mindenséget ostromolják megnyugtató vigaszért” (Pomogáts Béla), bennük a „couleur locale-tól az egyetemes szenvedésig” jutó „erkölcs és szenvedély” hullámszik (Szokolczay Lajos), a „világvégehangulatokat”, a nemzetiség „elsüllyedését” nyomatékosító „lefojtott pátosz”, „muzáj-hősiesség” és „sztoicizmus” (Márkus Béla), „komor fenség” (Bitskey István), a „szelíd-szomorú rimánkodások” (Cs. Nagy Ibolya) szuggesztivitása feszül — „a szülőföld és az anyanyelv”, „a nemzeti önazonosság keretei” (Nagy Gábor) között.

A ’89–’90-es fordulat után a Kányádi-versek éppúgy pontos közérzeti diagnózisokat és megvilágosító morális ítéleteket közvetítenek, mint annak előtte. A „vörös

villamos” élesen karikírozó, telitalálatosan szarkasztikus allegóriájában például (a hajdani mozgalmi indulók parodisztikus morális-esztétikai meg-semmisülésével együtt) nemcsak a tömeggyilkos és hazug kommunista diktatúra tényleges mivolta lepleződik le, hanem az annak ideológiai összeomlása után bekövetkező fejlemények nyugtalanító felemássága, kétértelműsége is; a rémuralom romjain bizonytalan, hogy vajon valóban holtvágányra dőcögött-e végül a kopott vörös villamos? (*Kuplé a vörös villamosról*). Miféle régi-új — „restaurációs”? — igazságtalanságok tobzódnak, miután milliók élete tönkrement, s amikor „aki szegény volt / még szegényebb / lesz a tehetős / tehetősebb”, s a „becsapott / becsapottabb” (*Nóta*)?! Bizonyos jellegzetes „posztkoloniális”, a gyarmati alávetettséget követő időket mérlegelő szemlélet, autentikus társadalom- és civilizációkritikai látásmód bontakozik itt elő. Amelynek szellemi, spirituális dimenziói még markánsabban vetik fel a legvégső, transzcendens kérdéseket. A lírai életmű legjavát a nagyobb válogatások (*Fekete-piros versek*, 1979; *Vannak vidékek*, 1992) után összefoglaló nagy gyűjteményes kötet, az „egyberostált verseket” tartalmazó *Valaki jár a fák hegyén* (1997) címadó darabja — másokkal együtt — a félelem és a remény lélektani-ontológiai törvényszerűségeit az emberlét és az univerzum sorsa közötti összefüggések távlataiban, világképletében érzékelteti. A „rejtőzködő Istenhez” szóló „szelíd fohászok”, „felemás őszi énekek” (*Felemás őszi versek* címmel jelent meg a költő 2002-es kötete): közvetlen, intim, elégikus valamástételek a személyes, családi, kisközösségi sorsállapotokról, a saját nemzeti közösségét és az egész emberi nemet, az emberiséget féltő írástudó tűnődő-éber melankóliájáról. Hangoltságuk, lelki-bölcséleti mélységük szerint Ady, Reményik, Dsida, Pilinszky vallásos, szakrális, keresztény-biblikus költészetének hagyományvonalába illeszkednek, eljutva a mindenütt tomboló gyilkos indulatok, az erőszak, a szeretethiány, az elidegenítő közöny keltette globális rettenet — Petőfi, Vörösmarty romantikus vízióira rímelő — apokaliptikus, eszkatologikus látomás-poémájáig: a *Sörény és koponyájáig*. Amelyből a megtüport humánus kétségbeesett kiáltása hallatszik, a vészjelzés és az átokmondó, „negatív” imádság lesújtó konklúziója: az ember nélküli föld, a növény- és állatvilág inkább megérdemli a létet vagy az üdvösséget, mint maga a menthetetlen amorálisba, gonoszságba fulladó ember („fiad már egyszer meghalt értük / eredményét magad is látod / gyűlölet a fegyverük vértjük / pusztuljanak legyen már végük / teremts nélkülük új világot /.../ gyilkolják egymást népek nyelvek / paránya sincs a szeretetnek /.../ imát is azért imádkoznak / öléshez kérlek segítséged / dicsőségedre ha kik voltak / növényeknek és állatoknak / nekik adj örök üdvösséget”). Kányádi egyéni mitológiájában a bot, a tarisznya, a furulya, a bárány, a fa, a fenyő, a csillag, a pásztor és a többi motívuma között kitüntetett helyet kap a ló, a sörény képze. S itt is a farkasoktól szétszagotott ártatlan lovát sirató kamaszfiú önéletrajzi emléke vetül elénk, a kiscsikóját védő szerencsétlen ló hihetetlen bajvívó, önfeláldozó küzdelme, s ez a sorsszimbolikus élmény gyűrűzik tovább a planetáris létezésválság katasztrófista jellegű végítéletes látomássorában. — S a fáraók korától a fasizmusig és a baloldali „újfasizmusig” mindennemű zsarnokságot és barbarizmust (s még az álságos nemzetieskedés mai jelenségeit is)

átvilágító Kányádi-oeuvre kiterjed a totális terrormechanizmus köznapi társadalompszichológiájának, természetrajzának a drámai modellálására is: a groteszk-tragikomikus vagy az abszurd színjáték műfajában született művek közül például a világirodalom és a kelet-közép-európai abszurd drámairás kontextusában is jelentékeny helyet elfoglaló 1969-es *Kétszemélyes tragédia* (a debreceni *Alföld* 1979-es és a marosvásárhelyi *Látó* 1990-es évfolyamában való megjelenés után könyvben először a három drámai művet tartalmazó *Ünnepek háza* című 2004-es kötet adta közre) a romániai valóság empirikus tényeiből épít általános, parabolisztikus létismereti jelentéskonstrukciót.

Hogy mi biztosítja a Kányádi-szövegek varázsos stíluserejét és atmoszféráját, annak talán egyik legfőbb összetevője a lírai alany mesélő pozíciója, a szóbeliség ősi hagyományára támaszkodó elbeszélő kedélye. A hangzás, a nyelvzene eleven, lebilincselő és magával ragadó kisugárzása archaikus létmélységekből, létmegértő stratégiákból ered. A költő különösképpen szereti előadni a verseit (ország- és „világjáró”, „peregrinációs” utazásai során is) — s számos hanglemmez, kazetta tanúskodik erről, meg az a versszerető közönség, amelyik számtalan hazai és külföldi író-olvasó találkozájának, előadó körútjának részese lehetett. A művészi szó és a belesűrűsödő igazmondás, mint magatartás, erkölcs és esztétikum szerves egysége, maga is egzisztenciális jelentőségű történet: sorsesemény. (A „vershíttel” mindenkor megőrző költő így vall: „Az én ideálom az volna, hogy a szó és a tett, a költő és az ember ugyanazt jelentse. A magyar költészetben ez nagyjából így is volt.”) A költészet örök misztériumánál és az eredendő emberi költészetigény ősforrásainál járunk, a varázslat, a bűvölet és a csoda elementáris szükségleténél, a nyelvi kifejezés őseredeti mágiájának nélkülözhetetlenségénél — ahol (heideggeri fogalmak szerint) valóban működésbe lép a létező igazsága, megtörténik az igazság, mert megköltik, s úgy történik meg a kimondás is, hogy benne és vele egyszermind egy népnek is „történetileg kibomlik világa”. Ha „költőien lakozik az ember”: akkor a vers a legnemesebb belső antropológiai kényszer folyamánya lesz — az, „amit mondani kell”. A Kányádi-féle ars poetica egybecseng a kultúra, a művészet orális tradícióinak újabb irodalomelméleti felértékelésével is, s híven példázza egyéniség és közösségiség szintézisét, egymásban való kiteljesedését. Még azzal is, ahogyan a némelykor bizarr szótársítások, frivol képzetkapcsolások és szövegek közötti rájátszások, utalások-áthallások akár posztmodernnek is tekinthető formateremtő elvei támogatják a súlyos gondtapasztalások, a kontúros létgondok lírai színrevitelét. Látszólag eszköztelen, de mindenképpen póztalan („lezser”), hanyagul elegáns egyszerűség hordozza a szuggesztív üzenet cizelláltan finom, kiérlelt komplexitását. Így férnek össze különféle lírai szemléletformák — a daltól a szövegtől, a vallomástól a textusig. S a közösség megmaradásáért könyörgő kérelem sóhajos passiójárással rokon érzületvilága az „eretnek táviratok” fesztelen prózaiságával, találóan korjellemző disszonanciáival — amikor a megváltásváradalom, a mennyei segítségben való bizodalom az „égi interneten” az „Örökkévaló égi e-mail címének” reménybeli megszerzésén alapszik. — Való igaz, amit monográfiájában Pécsi Györgyi megállapít:

---

az az ív, amelyet pályájával Kányádi megrajzolt, „talán példa nélküli: a 19. században gyökerező líra szinte észrevétlenül válik huszadik századivá, a falusi, paraszti világ európai horizontúvá, egyetemessé; az egyszerű élménylíra bölcséleti, létfilozófiai költészetté”; amelynek kiteljesedése során mintegy megismétlődik a magyar irodalom „törzsfajlódása”: „a népköltésztől, zsoltároktól, krónikás énekektől Petőfin, Arany Jánoson, Adyn, az erdélyi helikonistákon át a 20. század fontosabb stílusirányzataiig, egészen a posztmodern szövegirodalomig”.

„A vers az, amit mondani kell” — egy falusi kisfiú hibázott így rá a költőben visszhangzó lényegigazságra. (Ami aztán elméletileg, credo-szerűen így igazolódik: „Van nekem egy teóriám: vers az, amit mondani kell. Meggyőződésem, hogy Gutenberg óta a verset a könyvbe számúzték. Azelőtt a verset vagy pengették, énekelték, vagy mondták, így adták át egymásnak. A népköltészet is így jött létre. Az indulattal, nyomatékkal ejtett beszéd áll közelebb a vershez, ez hordozza a fontos közlendőt.”) S a költő azt is hivatásának érzi, hogy munkásságának tetemes részét gyermekirodalomra fordítsa. Gyermekverseinek, prózai (novella, regényes) és verses meséinek számtalan kötete mellett fontosnak tartja, hogy reprezentatív válogatott és gyűjteményes, illetve újabb verseskönyveiben műveinek ezt a területét is bemutassa, mintegy „kanonizálja”. Olykor el sem választható a kétféle műtípus, hanghordozásuk, mondanivalójuk, „közérthetőségük” egymáséba folyik. És missziót végez, a minőségi anyanyelvűsége nevelés ügyét mozdítja előre a költő, amikor a magyar gyermekköltészet (Tamkó Sirtató Károly, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és mások fémjelezte) klasszikus magaslatait képviselő — és a báj, a humor, a kedély, a derű megannyi hangulatszépességével ígéz — verseit maga viszi el ezernyi helyre és szólaltatja meg az érintettek: kicsinyek és (kis)iskolások körében. „Ezeknek a találkozóknak az értelmét én abban látom — egy kicsit talán túl merész a hasonlat —, mint Kodály Zoltán, aki a zenei ábécé oktatását annyira fontosnak tartotta; én az ilyen találkozókat magán költészeti-irodalmi ábécé-tanfolyamoknak fogom fel” — összegezi ezekről az „irodalmi szolmizálásokról” szerényen. Miközben életműve egészével is tanít és eszméltet — köt és emel. Köt a bennünk és emel a fölöttünk lévő értékekhez. Hirdetvén, hogy a „poézisnek van akkora ereje, ha igazán poézis, hogy egy nyelvközösséget össze tud kötni”; hogy a költészet „állandó hiányérzetünk ébrentartója”, s „a vers a nyelv szobra”; „ahogy az elsüllyedt korok földből kiásott szobraiból, szobor-maradványaiból, torzóiból is vissza lehet következtetni arra a népre, annak a népnek a műveltségi szintjére, ugyanúgy olyannak kell lennie a mi verseinknek, hogy ha kipusztulna talán ez a nyelv, a mi verseinkből, a verseink töredékeiből össze lehessen állítani, ki lehessen következtetni, hogy milyen lehetett az a nyelv, amelyet most beszélünk”.

Nagy Pál

Halhatatlan

Sorsszabta körülmények nagy ajándékként megadatott számomra, hogy Sütő Andrásnak barátja, emberi és írói pályája alakulásának, élete eseményeinek közeli ismerője, megpróbáltató küzdelmeinek, vívódásainak szem- és fültanúja lehettem az elmúlt időkben.

Hatvan esztendeje találkoztam Vele először. Akkoriban ő a kolozsvári Református Kollégium diákja volt, s én a Bolyai Tudományegyetem másodéves hallgatójaként kéziratot kértem Tőle buzgalommal indított — valójában újraindított és aztán gyorsan betiltott — lapunk, az *Ifjú Erdély* részére. Sütő Andrásnak ekkor már neve volt nálunk, a korabeli sajtóban: a *Világosság* című kolozsvári napilap hasábjain sűrűn találkozhattunk eredendő tehetségről tanúskodó írásaival, főként mezősegi tárgyú jegyzeteivel.

Aztán átmenetileg megszakadtak közöttünk a szakmai és baráti érintkezés számai, és csak pár évvel később sodródtunk ismét egymás közelébe — egy marosvásárhelyi folyóirat, az *Igaz Szó* szerkesztőségében. Ettől kezdve — mondhatom — soha többé nem szakadtunk el egymástól. Esztendőkön át dolgoztam mellette — főszerkesztősége alatt — a *Művészetből Új Életté* átkeresztelt hajdani képeslapnál. Élvezhettem megtisztelő bizalmát, mindenkori segítőkészségét, támogató együttérzését a legnehezebb órákban is; megosztotta velem (is) örömeit, gondjait, keserveit; támogató társa lehettem szép eszményekért, igaz ügyekért vállalt törekvéseinek.

Nem kétséges azonban: közös szülőföldünk, az erdélyi Mezőség múlhatatlan vonzásában gyökerezett mindaz, ami életre szólóan egybekapcsolt minket a tovatűnt évtizedek zivataros forgatagai közepette.

Most pedig, az elvesztése miatti fájdalom és döbbenet nem szűnő szorításában gyötrő kínnal, szinte dadogva keresem a Hozzá leginkább illő igéket. Mert szólni szeretnék Róla. Szívbeli szeretettel. De oly temérdek lenne az elmondani, megvallani, kibeszélni való, hogy már-már lehetetlen a választás. Nyomasztóan nehezedik rám az emlékidézésre méltó dolgaink súlya.

Igaz, meg-megismételt itthoni találkozásaink alkalmával sem tudtuk legtöbbször maradéktalanul kimeríteni, befejezni rögtönzött eszmecseréinket a fehér asztalok mellett, a szerkesztőségekben, a (volt) Vörösmarty utcai családi ház nagyszobájában, frissen megjelent folyóiratokkal, újságokkal, könyvekkel körülvéve, kávézás vagy koccintgatás mellékletével — s nemegyszer jó társak jelenlétében. Sőt: nem ritkán odakint a kapuban, búcsúzkodás közben került sor a legfontosabbakra. Arra például, hogy jó lenne ismét elmenni Kamarásra, egy kis

